

ПРОФ. Д-Р Тони ФИЛИПОСКИ

БАЛКАНСКИОТ СРЕДНОВЕКОВЕН ЕТНИЦИТЕТ И СОВРЕМЕНАТА НАУКА

На почеток веднаш би го поставил прашањето дали изворните средновековни балкански етноними потребно е научно да се интерпретираат и елаборираат или едноставно (без критичка анализа) да се превземаат во научната литература? Секако дека на вака поставеното прашање треба да се даде потврден одговор дека во современата наука е неопходно етнонимите да се толкуваат во сообразност со општествено-политичкиот контекст и хронологијата на нивната употреба. Токму затоа во научната литература, односно во дела од балканската медијевистика се правеле обиди на различен начин да се толкуваат и интерпретираат расположливите изворни податоци (современи и подоцнежни) поврзани со *балканскиот средновековен етницитет*, односно со балканските средновековни етноними (Бугари, Срби, Словени, Албанци, Власи, Турци и др.)

Средновековното сфаќање и содржина на поимот „етничка припадност/етничност“ (етницитет) извесно е дека со себе носи контрадикторни и невоедначени толкувања во современата наука. Се наметнува потребата од примена на поинаков етнички дискурс кога се истражува средновековната историја. Односно за веродостојно презентирање на настаните од средниот век неопходно е да се користи соодветен методолошки дискурс, кој не може да биде еднаков со дискурсот кој се користи за пишување историја од XIX и XX век. Во тој контекст е неопходно средновековните етноними кои се јавуваат во различни извори да бидат интерпретирани низ соодветниот т.н. *средновековен етнички дискурс или етницитетска перцепција*, кој/а драстично се разликува од т.н. *современ дискурс* (оформен во XIX век). Но во рамки на балканските историографии како сеуште да преовладува тенденцијата при презентирање на средновековната историја несоодветно да се користи современиот етнички дискурс. Па така при наведување на средновековните изворни етноними како на пример Бугари, Срби, Албанци и други, најчесто недостасува тенденцијата на нивно научно толкување и интерпретирање со цел да се

добие нивното објективизирано значење во конкретниот средновековен контекст. На тој начин се добива впечаток како повеќе или помалку на средновековните етноними да им се проектира современо/„национално“ значење од XIX-XX век, што сосема е погрешно.¹

Средновековните етноними како на пример „Бугари“, „Срби“ и „Албанци“ се навистина еднакви со имињата на модерните нации кои претставуваат носечки конститутивен елемент на истоимените современи држави. При формирањето на тие држави во XIX или почеток на XX век, според сфаќањата од тоа време, биле употребени државно-правни корени и “континуитет” од средниот век, па за Србите тоа била српската средновековна држава; за Бугарите-бугарските средновековни држави; за Албанците – албанските благородници и особено востанието и т.н „држава” на Скендербег. Во тие историски околности веројатно тоа било доволно и оправдано. Но до денес современите балкански историографии главно продолжуваат да го игнорираат прашањето за вистинската содржина и значење на средновековни етноними: Бугари, Срби и Албанци и др. Едноставно не е возможно нивното значење во средниот век да се совпаѓа со современото.

Треба да се нагласи дека таквото „современо проектирање“ на средновековните етноними не било случајно и се правело со конкретни задни намери. Имено токму за таа цел на пример Самуиловата држава злонамерно била прогласувана за исклучиво етничка држава и притоа ненаучно се инсистирало дека некои од „современите нации претенденти“ на Самуиловата држава наводно постоеле и во X век. Едноставно со т.н. „научни тези“ од XIX век, всушност националистички и шовинистички, современите балкански држави и нации жестоко се пресметувале меѓу себе за тоа кому во современоста треба да му припадне историјата на Самуиловата држава. Сите такви, денес традиционални/застарени (националистички) тези, иако е потребно да се сметаат за надминати во современата историографија, социологија и антропологија, сеуште се доста распространети во дел од балканските историографии, како и кај дел од актуалните политичари и пошироката јавност.²

¹ T. Filiposki, Der Ohrider Župan Andrea Gropa, *Südost-Forschungen* (Herg: U. Brunnbauer-K. Clewing), 69/70 (2010/2011), München 2012, 21-22. Cf.: O. J. Schmitt, 'Mysians, Macedonians, Dardani-ans' – Some Remarks on Late Medieval Ethnonyms in the Central Balkans, *Македонскиот идентитет низ историјата*, Скопје 2010, 73-78.

² С. Стојков, Царство, етницитет, наследства, интерпретации, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната

Според С. Ќирковиќ „се случило (процесот на) потиснувањето на Турците да го следи сонот за обнова на средниот век, а со тоа треба да се поврзе и фактот дека политиката од XIX век толку многу била проткаена со историја, а историјата во смисла на знаење за минатото, толку многу била проткаена со политика.“³ Ваквата констатација може да се каже дека сеуште е актуелна и во XXI век.

Во светската, а особено во западната медијистика постигнат е забележителен напредок во толкувањето на средновековните етноними.⁴ Во византологијата во последните децении се развила широка научна дискусија за терминот „*Ромеј/и*“ (современиот: „Византијци“), поконкретно прашањата околу неколкуте негови значења, нивната содржина и извесните трансформации низ кои минал низ времето. Односно кога и во колкава мера во визан-

маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018, 113-118. М. В. Panov, *The Blinded State – Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th – 11th Century)*, Brill 2019, 280-390. Cf.: И. Стефоска, За некои методолошки проблеми при проучувањето на Самоиловото Царство, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018, 103-111. За потеклото и формирањето на нациите како современ социјален конструкт види: A. D. Smith, *Nationalism and Modernism*, London 1998; D. McCrone, *The Sociology of Nationalism*, London 1998; M. Anderson, *States nad Nationalism in Europe since 1945*, London 2000; J. Searle-White, *The Psychology of Nationalism*, New York 2001; P. Spencer-H. Wollman, *Nationalism: A Critical Introduction*, London 2002; A. W. Marx, *Faith in Nation. Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford 2003; C. Gans, *The Limits of Nationalism*, Cambridge 2003; J. Puri, *Encountering Nationalism*, Oxford 2004; H. Eriksen Tomas, *Etnicitet i Nacionalizam*, Beograd 2004; C. Frost, *Morality and Nationalism*, London 2006.

³ С. Ќирковиќ, Удео средњега века у формирању етничке карте Балкана, *Работници, војници, духовници: Друштва срењовековног Балкана* /пр. В. Бокић/, Београд 1997, 184

⁴ J. Losley, *Imagining Communities: Medieval and Modern, Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995; A. D. Smith, *National Identities: Modern and medieval? Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995; G. Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge 2007; W. Pohl, Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies, *Archaeologia Polona*, 29 (1991), 39-49; Idem, Ethnicity, Theory and Tradition: A Response, *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the early Middle Ages* (ed. A. Gillet), Studies in the Early Middle Ages, 4, Turnhout 2002, 221-239; *Regna and Gentes: The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World* (eds. H. W. Goetz, J. Jarnut and W. Pohl), Leiden-Boston 2003; *Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition* (eds. T. Derks-N. Roymans), Amsterdam 2009; P. Geary, *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton/New York 2002. Cf.: B. Grafenauer, Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1-2, Beograd 1966, 5-15.

тиската историја тој термин бил „средновековно етнички“, а кога и во колкава мера бил „политички“. Со право преовладува мислењето дека во една „мултиетничка“ или „надетничка“ голема империја како Византија терминот „Ромеи“ најмногу има политичко/поданичко значење (политоним), во смисла на припадност кон византиската држава, религија и култура.⁵ Впрочем имињата на поданиците на големите средновековни „мултиетнички“ империи/царства (Западната/Светата римска империја, Источната римска/рOMEјска империја-Византија, Бугарија и други) многу често не кореспондираат со нивните „етнички“ имиња (доколку се познати) или пак доколку кореспондираат тогаш сигурно имаат сосема поинакво значење.

Поданичкиот назив *Римјани* се однесува на поданиците на *Западната/Светата римска империја*, што нема никаква врска со тоа дека наводно тие биле граѓани на градот Рим или пак со нивната главно германска „етничка“ припадност. Всушност нивното поданичко име е одраз на силната државно-правна традиција од античката Римска империја. Истиот поданички назив *Ромеи* (во византискогрчка варијанта) се употребува и при именување на поданиците на *Источната римска империја-Византија*, кои „етнички“ се со многу различни потекла.⁶ Во случајот на Првата бугарската држава/царство (681-971) поданичкото име „Бугари“ кореспондира со етничкото име на малубројното население од туранско потекло кое ја формирало државата во VII век. Со текот на времето (до X век) етничкото име „Бугари“ било транс-

⁵ A. Kaldellis, *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge 2015; Idem, *Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Traditions*, Cambridge 2007; Idem, *The Social Scope of Roman Identity in Byzantium: An Evidence-Based Approach*, *BYZANTINA SYMMEIKTA*, 27, Athens 2017, 173-210; Idem, *Ethnicity na Clothing in Byzantium, Identity and Other in Byzantium (Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019, 41-52; Idem, *Romanland: Ethnicity and Empire in Byzantium*, Cambridge 2019; *Identity and Other in Byzantium (Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019; I. Stouraitis, *Roman Identity in Byzantium: A Critical Approach*, *Byzantinische Zeitschrift*, 107/1, München 2014, 175-220; Idem, *Reinventing Roman Ethnicity in High and Late Byzantium*, *Comparative Studies on Medieval Europe*, Vienna 2017, 70-94; Idem, *Byzantine Romanness: From Geopolitical to Ethnic Conceptions*, *Transformations of Romanness in the Early Middle Ages: Early Medieval Regions and Identities* (W. Pohl / Cl. Gantner / C. Grifoni / M. Pollheimer / eds.), (Millennium Studies 71), Berlin, 2018, 123-139; G. Page, *Being Byzantine: Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge 2008.

⁶ Поопширно за тоа кои средновековни „етноси“ ја населувале Византија види: J. Кодер, *Византискиот животен простор-Историско-географски приказ на средновековната византиска држава во источниот Медитеран*, Скопје 2015, 143-162.

формирано и се распространило како поданичко/политичко, а населението според „средновековно етничка“ припадност, освен малубројните „Туранобугари/Прабугари“, главно имале словенска или друга „етничка“ припадност. На тој начин значењето на терминот „Бугари“ во етничка смисла од VII век, сосема се разликува од истиот термин, кој во X век имал главно политичка/поданичка смисла. Во XI и XII век терминот „Бугари“ добива поранешно политичко/поданичко значење и/или византиско-административна припадност.

Во балканската медијевистика значаен поттик за објективизирана научна перцепција и проследување на средновековниот етницитет своевреме но дале Б. Графенауер и С. Ќирковиќ, но без поголем одглас во современата научна јавност. Освен што постигнал солидни научни резултати при истражување на „средновековната етничка структура“ на просторот на поранешна Југославија, Б. Графенауер е дециден дека ниту релативно подолготрајната бугарска ниту српската државна власт и присуство на просторот на Македонија во средниот век не довеле до т.н. „краен резултат“, што подразбира соодветна „етничка асимилација“ на локалното македонско словенско население во Бугари или Срби.⁷ Од друга страна се чини сосема оправдан понудениот предлог од С. Ќирковиќ за замена на терминот „етногенеза“ со посоодветниот „етноисторија“ при истражување на балкански медијевистички и помодерни етнички теми, како и издвојување на периодот од XVI до XIX век, кој заслужува најмногу научно внимание при формирање на современите етноси од аспект на „етноисторијата“.⁸

О. Шмит со право смета дека во средниот век на просторот на централен Балкан не постоеле јасни лингвистички граници, односно цела област припаѓала на источно-христијанската (православна) култура, која Д. Оболенски ја нарекува *Византиски комонвелт*. Ваквата концепција упатува на припадност кон заедничка религиозна култура од страна на различни јазични

⁷ B. Grafenauer, Pitanje srednjovekovne etničke strukture, 15-36; Idem, Srednjovekovna etnička struktura prostora jugoslovenskih naroda i odnos između osnovnih etničkih jezgra kasnijih naroda, *Jugoslovenski istorijski časopis*, XXIII/1-2, Beograd 1988, 17-24.

⁸ С. М. Ќирковиќ, Удео средњега века, 171-173, 184. Cf.: Lj. Maksimović, *Η εθνογένεση των Σέρβων στον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1994; Idem, Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима, *Зборник радова Византолошког института* 38 (2000), 215-228; *Etnogeneza Hrvata* (Radovi znanstvenog skupa, Filozofski fakultet-Zagreb, sječanjanj1989, ur. N. Budak), Zagreb 1995; J. V. A. Fine, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor-Michigan 2006.

формации и различни политички ентитети. Како што е познато Византија била мултиетничка империја, а не „национална држава“, и затоа можела да го интегрира лингвистички хетерогеното население (Јужни Словени, Албанци, Власи и христијанизирани Турци) на средновековен Балкан. Сите тие можеле да станат „Ромеи“, односно поданици на Византиската империја. Етницитетот (етничноста) воопшто имала незначително влијание на византиската култура. Се поставува прашањето дали двете бугарски и српската држава и нивните поданици имале „национален идентитет“ во современа смисла на термините? Одговорот на прашањето е далеку покомплициран од она што го нудат националистичките историографии. Изворите за таа научна проблематика се исклучително скудни и потребно е да се интерпретираат со голема претпазливост.⁹

За нас мошне значаен и индикативен е примерот со научната интерпретација и толкување на етнонимот „Бугари“. Имено посочениот термин низ долгата историја од VII век до денес имал исклучително бројни значаења.

1. Па така во VII век етнонимот „Бугари“ имал тесно етницитетско значење на население од туранско потекло, во научната литература познато и како „Прабугари“, кои важат за основачи на Бугарската држава во 681 г.
2. Со текот на времето, до X век, истиот термин добива поинакво значење. Населението во рамки на тогашната Бугарска држава се препознава како политички „Бугари“ (иако мнозинството од населението имало словенско етничко потекло). Позначајно е тоа што целокупното население во туѓите, доминантно подоцнежни византиски извори, главно било перцепирано како поданици на Првото бугарско царство (681-971), кои под истото име „Бугари“ сфатено како политоним, продолжиле да бидат перцепирани и поданиците на Самуиловата држава (976-1018), без разлика на нивното етничко потекло.
3. Терминот „Бугари“ од 1018 г. до крајот на XII век имал значење на население кое припаѓало на византиската административно-црковна област (тема-катепанат) „Бугарија“ со седиште во Скопје и на дијецезата на Охридската архиепископија. Па така со терминот „Бугари“ биле нарекувани византиските поданици од просторот на денешна Македонија, Србија, Албанија, Бугарија и Грција.

⁹ O. J. Schmitt, 'Mysians, Macedonians, Dardanians', 74-75.

4. Во XIII-XIV век терминот „Бугари“ повторно е поврзан со значањето на т.н. политички „Бугари“, односно се работи за именување на поданици главно од словенско етничко потекло на Второто бугарско царство (1185-1393), без разлика на нивната вистинска етничка припадност.

Во новиот и најновиот период од историјата (XV-XXI век) предметниот етноним продолжува да го менува своето значење, соодветно на промените на историските околности. Во текот на XV-XVI век во рамки на Османлиската империја етнонимот „Бугари“ имал значање на поранешни поданици на Втората средновековна бугарска држава (Трновско царство), но со помалку или повеќе нагласена словенска етничка провиниенција. Потоа во втората половина на XIX век со признавање на Бугарската егзархија и т.н. „*Булгар милет*“ наведениот етноним првенствено добива значење на население со црковно-словенска припадност кон „Егзархијата“. Постапно, овој своевиден „црковен идентитет“ почнува да се трансформира во т.н. „национален“ во согласност со општите преродбенски тенденции на Балканот. Современото значање на терминот „Бугари“, кој да потсетам зборообразувачки е потполно истоветен со оној од VII век, главно има две значења:

1. народносен/национален;
2. политичко/граѓанско (припадност кон државата Бугарија во форма на државјанство).

Сепак поопширното толкување и интерпретација на етнонимот „Бугари“ во новиот и најновиот век од историјата им го препуштам на колегите кои се занимаваат со соодветната научна проблематика.

Summary

Toni Filiposki, PhD

BALKAN MEDIEVAL ETHNICITY AND CONTEMPORARY SCIENCE

Medieval Balkan ethnonyms (Bulgarians, Serbs, Slavs, Albanians, Vlachs, Turks, etc.) need to be interpreted in modern science according to their socio-political context and specific chronology. In the traditional Balkan historiographies, this was not done or was done tendentiously so-called "modern projecting" of the medieval past. To avoid this it is necessary to use an appropriate so-called *medieval*

ethnic discourse or ethnicity perception in the interpretation of medieval sources/ethnonyms. Recently, there has been significant progress in science especially in the methodologically correct interpretation of medieval ethnonyms. In the text we especially dwell on the interpretation of the ethnonym "Bulgarians", which from its appearance in the VII century until today, has gone through various meanings and contents (ethnic, political, administrative, etc.).

Литература

ANDERSON, M. *States nad Nationalism in Europe since 1945*, London 2000.

ERIKSEN TOMAS, H. *Etnicitet i Nacionalizam*, Beograd 2004.

ETHNIC CONSTRUCTS IN ANTIQUITY: The Role of Power and Tradition (eds. T. Derks-N. Roymans), Amsterdam 2009.

ETNOGENEZA HRVATA (Radovi znanstvenog skupa, Filozofski fakultet-Zagreb, sjećanj1989, ur. N. Budak), Zagreb 1995.

FILIPOSKI, T. Der Ohrider Župan Andrea Gropa, *Südost-Forschungen* (Herg: U. Brunnbauer-K. Clewing), 69/70 (2010/2011), München 2012.

FINE, JR. J.V.A, *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, Ann Arbor-Michigan 2006.

FROST, C. *Morality and Nationalism*, London 2006.

GANS, C. *The Limits of Nationalism*, Cambridge 2003.

GEARY, P. *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton/New York 2002.

GRAFENAUER, B. Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja, *Jugoslovenski istorijski časopis*, 1-2, Beograd 1966.

GRAFENAUER, B. Srednjovekovna etnička struktura prostora jugoslovenskih naroda i odnos između osnovnih etničkih jezgra kasnijih naroda, *Jugoslovenski istorijski časopis*, XXIII/1-2, Beograd 1988.

HALSALL, G. *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568*, Cambridge 2007.

KALDELLIS, A. Ethnicity na Clothing in Byzantium, Identity and Other in Byzantium (*Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019.

KALDELLIS, A. *Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Traditions*, Cambridge 2007.

KALDELLIS, A. *Romanland: Ethnicity and Empire in Byzantium*, Cambridge 2019; *Identity and Other in Byzantium* (*Papers from the Fourth International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, ed. K. Durak-I. Jevtić, Istanbul, 13-15 June 2016), Istanbul 2019.

- KALDELLIS, A. *The Byzantine Republic: People and Power in New Rome*, Cambridge 2015.
- KALDELLIS, A. The Social Scope of Roman Identity in Byzantium: An Evidence-Based Approach, *BYZANTINA SYMMEIKTA*, 27, Athens 2017.
- КОДЕР, Ј. *Византискиот животен простор-Историско-географски приказ на средновековната византиска држава во источниот Медитеран*, Скопје 2015.
- ЌИРКОВИЌ, С. Удео средњега века у формирању етничке карте Балкана, *Работници, војници, духовници: Друштва срењовековног Балкана* /пр. В. Бокић/, Београд 1997.
- LOSLEY, J. *Imagining Communities: Medieval and Modern, Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995.
- МАКСИМОВИЌ, ЛЈ. *Η εθνογένεση των Σέρβων στον Μεσαίωνα*, Αθήνα 1994; Idem, Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима, *Зборник радова Византолошког института* 38 (2000).
- MARX W.A., *Faith in Nation. Exclusionary Origins of Nationalism*, Oxford 2003.
- MCCRONE, D. *The Sociology of Nationalism*, London 1998.
- PAGE, G. *Being Byzantine: Greek Identity before the Ottomans*, Cambridge 2008.
- PANOV B. M., The Blinded State – Historiographic Debates about Samuel Cometopoulos and His State (10th – 11th Century), Brill 2019.
- POHL, W. Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies, *Archaeologia Polona*, 29 (1991)
- POHL, W. Ethnicity, Theory and Tradition: A Response, *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the early Middle Ages* (ed. A. Gillet), Studies in the Early Middle Ages, 4, Turnhout 2002.
- PURI, J. *Encountering Nationalism*, Oxford 2004.
- REGNA AND GENTES: The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World* (eds. H. W. Goetz, J. Jarnut and W. Pohl), Leiden-Boston 2003.
- SCHMITT O.J., 'Mysians, Macedonians, Dardanians' – Some Remarks on Late Medieval Ethnonyms in the Central Balkans, *Македонскиот идентитет низ историјата*, Скопје 2010.
- SEARLE-WHITE, J. *The Psychology of Nationalism*, New York 2001.
- SMITH, A.D. *National Identities: Modern and medieval? Concepts of National Identity in the Middle Ages*, Leeds 1995.
- SMITH, D.A., *Nationalism and Modernism*, London 1998.
- SPENCER, P. - Wollman, H. *Nationalism: A Critical Introduction*, London 2002.
- СТЕФΟΣКА, И. За некои методолошки проблеми при проучувањето на Самоиловото Царство, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната масапо повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018.

- СТОЈКОВ С., Царство, етницитет, наследства, интерпретации, *1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил* (Зборник на материјали од свечениот собир и тркалезната маса по повод одбележувањето на 1.000 години од битката на Беласица и од смртта на цар Самоил /ред. Ц. Грозданов - М. Бошкоски/, МАНУ, 6 ноември 2014 г.), Скопје 2018.
- STOURAITIS, I. Byzantine Romanness: From Geopolitical to Ethnic Conceptions, *Transformations of Romanness in the Early Middle Ages: Early Medieval Regions and Identities* (W. Pohl / Cl. Gantner / C. Grifoni / M. Pollheimer /eds./), (Millennium Studies 71), Berlin, 2018.
- STOURAITIS, I. Reinventing Roman Ethnicity in High and Late Byzantium, *Comparative Studies on Medieval Europe*, Vienna 2017.
- STOURAITIS, I. Roman Identity in Byzantium: A Critical Approach, *Byzantinische Zeitschrift*, 107/1, München 2014.